

สภาพสังคมที่สะท้อนในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย

Thai Society which is reflected in the study of Art History in Thailand

ดร. เนื่ออ่อน ขรวัททองเขียว¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาสภาพสังคมไทยโดยวิเคราะห์ผ่านความเปลี่ยนแปลงของวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย จากการศึกษา พบว่า การศึกษาสภาพสังคมไทยผ่านงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะจำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ (1) การศึกษาสภาพสังคมผ่านงานศิลปะที่ปรากฏในจารึกและตำนาน แสดงให้เห็นว่าวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 สัมพันธ์กับสภาพสังคมที่ยึดมั่นความเชื่อทางศาสนา (2) การศึกษาสภาพสังคมผ่านงานศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องรัฐ - ชาติ ที่ปรากฏในสังคมไทย นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 (3) การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเพื่อข้อเท็จจริงทางวิชาการเป็นการพัฒนาวิธีการศึกษาตามแบบตะวันตกด้วยอิทธิพลทางวิทยาศาสตร์ที่เริ่มปรากฏชัดตั้งแต่ทศวรรษที่ 2480 สะท้อนให้เห็นการรับอิทธิพลของการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positivism) และ (4) การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะแนววิพากษ์ ที่ปรากฏในทศวรรษที่ 2520 โดยสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมของนักวิชาการที่รับอิทธิพลของการวิพากษ์ตามแนวความคิดแบบหลังสมัยใหม่

คำสำคัญ: สังคมไทย วิธีการศึกษา ประวัติศาสตร์ศิลปะ

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Abstract

This article aims to analyze the Thai society through the approaches of art history study in Thailand. The study found four differing approaches taken to investigate the Thai society. First, a study of Thai society was explored from inscriptions and legends. The study indicated that the study of art history in Thailand before the reign of King Rama V reflected the society rigidly adhered to religious beliefs. Second, an exploration of the society was conducted through the study of art history concerning the nation and state occurring in the Thai society since the reign of King Rama V. Third, a study of art history for academic facts influenced from Western scientific knowledge evident since 1937 (2480) reflected the influence of Positivism. Lastly, a study of art history criticism occurred in 1977 (2520) manifested the society of the scholars who were impacted by the concept of postmodern.

Keywords: Thai society; methodology; Art History

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย คือ การศึกษาศิลปกรรมในอดีตเพื่อให้รู้ถึงเรื่องราวของมนุษย์ผู้สร้างงานศิลปะเหล่านั้น ในอดีตมีงานเขียนที่กล่าวถึงงานศิลปกรรมอยู่บ้าง ปรากฏในรูปจารึกตำนาน พงสาวดาร ฯลฯ ซึ่งเป็นไปเพื่อสร้างความศรัทธาทางศาสนา เถลิงพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ หรือเป็นอนุสรณ์ในการสร้างงานศิลปกรรมของผู้สร้าง

กรอบความคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนไปเนื่องจากการคุกคามจากชาติตะวันตกจนในที่สุดต้องเปลี่ยนจากระบบราชาธิราชเป็นระบบรัฐ - ชาติแบบตะวันตกโดยการเปลี่ยนแปลงเริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และเห็นชัดมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการเน้นเอกลักษณ์ความเป็นชาติผ่านวัฒนธรรมซึ่งครอบคลุมถึงงานศิลปะเพื่อแสดงให้เห็นว่าชาติไทยมีอารยธรรมที่สืบเนื่องยาวนาน

มาตั้งแต่โบราณกาล ชนชั้นนำสยามตระหนักถึงองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติตะวันตกจึงจัดตั้งสมาคมต่าง ๆ ขึ้นเพื่อศึกษาเรื่องราวในอดีตของตน สภาพสังคมที่กล่าวมานี้ส่งผลให้วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเปลี่ยนไป ชุดความรู้ต่าง ๆ ถูกสร้างขึ้น โดยมีผลงานของสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพและหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้วางรากฐานการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะให้นักวิชาการรุ่นต่อมาได้ต่อยอดจนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่ถูกใช้เป็นแนวทางการศึกษาจนถึงทุกวันนี้

ท่ามกลางความเฟื่องฟูของการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะกระแสหลัก ได้มีนักวิชาการที่วิพากษ์องค์ความรู้กระแสหลักโดยอธิบายว่าความรู้ชุดดังกล่าวเป็นการสร้างวาทกรรมเพื่อให้ชาติตะวันตกยอมรับการมีอยู่ของรัฐชาติสยามว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและมีความสืบเนื่องมาแต่โบราณกาล ดังนั้นองค์ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ศิลปะจึงเป็นเพียงสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกันในความเป็นชาติไทยเท่านั้น (กรณรงค์ เจริญระวี, 2545, หน้า 53) อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า

การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะด้วยวิธีการศึกษาแบบกระแสหลักที่ใช้ตำนานพงศาวดาร ฯลฯ เป็นหลักฐานในการตีความสะท้อนให้เห็นความเชื่อทางศาสนารวมทั้งทัศนคติของคนในสมัยนั้น ๆ ที่มีต่องานศิลปกรรมที่ถูกสร้างขึ้นได้ บทความชิ้นนี้เป็นความพยายามวิเคราะห์สภาพของสังคมที่สะท้อนวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย

การวิเคราะห์งานเขียนที่เกี่ยวกับวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย

วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คือ วิชาที่ว่าด้วยการศึกษาผลงานศิลปกรรมโดยทั่วไป หมายถึง จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเป็นอยู่ของมนุษย์ในอดีตโดยใช้ผลงานศิลปะเป็นหลักฐานการค้นคว้าในวัฒนธรรมที่ไม่ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรเหลืออยู่ ผลงานศิลปะเป็นกุญแจสำคัญนำไปสู่ความกระจ่างในอดีต ดังนั้นการศึกษาศิลปะคือการคลี่คลายและการเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปะซึ่งเป็นหลักสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะจึงมีความสำคัญยิ่ง

ต่อประวัติศาสตร์ไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2526, หน้า 189) ปัจจุบันวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะได้รับการพัฒนามากขึ้นโดยมีขั้นตอนการศึกษาที่มีหลักเกณฑ์ คือ ตั้งคำถาม เสนอข้อสมมติฐาน รวบรวมหาหลักฐาน และสรุปผลตามหลักฐานที่ค้นพบ (Donna K. Reid อ้างถึงใน รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2551, หน้า 12)

ในที่นี้ผู้เขียนวิเคราะห์สภาพสังคมที่สะท้อนในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะไทยซึ่งจำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. การศึกษาสภาพสังคมผ่านงานศิลปะที่ปรากฏในจารึกและตำนาน
2. การศึกษาสภาพสังคมผ่านงานศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องรัฐ - ชาติ
3. การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเพื่อข้อเท็จจริงทางวิชาการ
4. การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเพื่อด้านกระแสหลัก

1. การศึกษาสภาพสังคมผ่านงานศิลปะที่ปรากฏในจารึกและตำนาน

งานเขียนที่กล่าวถึงผลงานศิลปะในระยะแรกส่วนใหญ่ถูกเขียนโดยพระสงฆ์มี

จุดประสงค์หลักเพื่อสร้างความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและเน้นถึงบารมีผู้สร้างซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกษัตริย์ เช่น จารึกวัดอโศการาม พ.ศ. 1956 กล่าวถึงสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ อัครมเหสีในสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาและประดิษฐานสิ่งต่าง ๆ ความว่า

“...สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์อัครราช (มเหสี)...ชายาแด่สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เกาปรด้วยปัญญาพิศกัลยาณี มีศิลป...มันในพระชินศาสนา ท่านจึงประดิษฐานพระสถูปไว้ในวัดอโศการามท่านเอาพระมหาธาตุเจ้าสององค์ มาแต่เมืองบน...ท่านประดิ (ยฐาครรภพระมหา)...หาเจดีย์นี้เถิง 4 เดือน อีกพระพุทธรูป...กฐีพระศรีมหาโพธิวงค์กมลญาณ...ปรากฏสะพาน ถนน ...” (กรมศิลปากร, 2547, หน้า 398-399)

หรือเรื่องพระสีหฬปฏิมาใน *ชินกาลมาลีปกรณ์* แต่งโดยพระรัตนปัญญาเถระราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 21 ความว่า

“...เมื่อพระศาสดาปรินิพพาน
ล่วงแล้วได้ 700 ปี...พระเจ้าสีหฬใคร่จะ
ทอดพระเนตรรูปของพระพุทธจึงเสด็จไป
ยังวิหาร ตรีศตามพระสังฆเถระว่า เขาว่า
พระพุทธของเราทั้งหลาย เมื่อทรง
พระชนม์อยู่ ได้เสด็จมาลังกาทวีปนี้ถึง
3 ครั้ง ผู้ที่ได้เห็นพระพุทธรูปนั้นเดี๋ยวนี้
ยังจะมีอยู่หรือหาไม่ได้ ทนใดนั้น ด้วย
อานุภาพของพระจีณาสพ ราชานแห่งนาค
ได้แปลงรูปมาเป็นคน แล้วเนรมิตตน
มาเป็นรูปพระพุทธ เพื่อจะเปลื้อง
ความสงสัยของพระเจ้าสีหฬ พระราชา
ทรงบูชาพระพุทธรูป 7 คีน 7 วัน ครั้งนั้น
พระราชชาติรสสั่งให้หาช่างปฏิมากรรม
ชั้นอาจารย์มาแล้ว โปรดให้อาจารย์ปั้น
ถ่ายแบบพระพุทธ มีอาการคั่งที่
นาคราชเนรมิต และให้ทำแม่พิมพ์ถ่าย
แบบพระพุทธนั้นด้วย แล้วให้เททอง
ซึ่งผสมด้วยดีบุกทองคำ และเงินอัน
หลอมละลายกว้างลงในแม่พิมพ์นั้น
พระพุทธปฏิมา นั้น เมื่อขัดและชักเงา
เสร็จแล้วงามเปล่งปลั่งเหมือน
องค์พระพุทธยังทรงพระชนม์อยู่”
(พระรัตนปัญญาเถระ, 2550, หน้า 110)

จากตัวอย่างงานเขียนทั้งสองเรื่องแสดง
ให้เห็นว่าการสร้างงานศิลปกรรมในอดีตเป็น
การสร้างเพื่ออุทิศให้กับพระพุทธศาสนา
รวมทั้งแสดงบุญบารมีของผู้สร้าง ไม่ได้มุ่ง
บรรยายเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับงานศิลปกรรม
แต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาถึงสภาพสังคมในสมัย
ดังกล่าวพบว่าความคิดของคนในสังคมจารีต
ผูกพันกับจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิที่เชื่อว่า
มนุษย์นั้นเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ
นานแสนนานนับชาติไม่ถ้วนจนกว่าจะบรรลุนิพพาน
วิถีชีวิตในชาตินี้ถูกกำหนดมาแล้ว
ด้วยกรรมในอดีต การมีชีวิตอยู่ก็เพื่อประพฤดิ
ธรรมตามวาสนาของตนเพื่อให้หลุดพ้นจาก
ความทุกข์ในชาติต่อไปซึ่งต้องใช้เวลาอีก
ยาวนานนับชาติไม่ถ้วน คนในสังคมจารีต
ที่มีความคิดทางเวลาแบบไตรภูมิไม่ให้ความสำคัญแก่เวลาตามประสบการณ์จริง
โดยเชื่อว่าสังคมจะเสื่อมลงเรื่อย ๆ ตาม
คติปัญญาอันตรธาน ดังนั้นจึงเร่งทำบุญให้ทาน
สร้างสมบารมีเพื่อให้เกิดในช่วงเวลาที่ดี คือ
ยุคพระศรีอริย์ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2538,
หน้า 10-11)

ในขณะที่แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ในสมัยสังคมจารีตผูกพันอยู่กับความเชื่อเรื่องจักรพรรดิราชหรือพระราชาราชซึ่งหมายถึงความเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่กว่าพระราชาทิ้งปวงซึ่งเป็นแนวคิดที่มีมาจากทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ (อาคม พัตติยะและนิธิ เอียวศรีวงศ์, 2545, หน้า 19-28) จากแนวความคิดดังกล่าว กษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ทางอาณาจักรต้องมีอำนาจทางศาสนาเป็นฐานรองรับ เป็นราชาที่ประเสริฐ อุทิศชีวิตเพื่อหน้าที่และเพื่อประชาชน เป็นองค์ธรรมะและเป็นพระราชาสผู้ครองโลกด้วยธรรมะ การสร้างงานศิลปกรรมต่าง ๆ เพื่ออุทิศให้กับพระพุทธศาสนาจึงเป็นการแสดงถึงบุญบารมีและสิทธิอันชอบธรรมในการเป็นผู้ปกครอง

2. การศึกษาสภาพสังคมผ่านงานศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องรัฐ - ชาติ

นับตั้งแต่ยุคสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เกิดงานศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องรัฐ - ชาติ เช่น พระราชนิพนธ์เรื่อง *เที่ยวเมืองพระร่วง* ในรัชกาลที่ 6 เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือระหว่าง พ.ศ.

2451-2452 ทรงกล่าวถึงพระราชประสงค์ในการนิพนธ์ว่า

“...นอกจากที่จะเล่าเรื่องไปดูโบราณสถานต่าง ๆ ให้นักเลงโบราณคดีฟังและออกความคิดหวังใจว่าหนังสือนี้จะมีผลอย่างอื่นบ้างคือ ประการหนึ่งบางทีจะทำให้คนไทยรู้สึกขึ้นมาบ้างว่าชาติไทยเราไม่ใช่ชาติใหม่ และไม่ใช่ชาติที่เป็นคนป่า หรือที่เรียกตามภาษาอังกฤษ “อินชิวไลซ์” ชาติไทยเราได้เจริญรุ่งเรืองมามากแล้ว...” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2526, หน้า ๖)

แนวทางการค้นคว้าที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้เป็นการสำรวจภาคสนามและเชื่อมโยงสิ่งที่พบไม่ว่าจะเป็นแนวถนนโบราณ สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน โบราณวัตถุเข้ากับศิลาจารึก ตำนาน และพระราชพงศาวดารโดยเฉพาะศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่พระองค์ทรงเชื่อว่าเป็นหลักฐานที่ให้ข้อมูลอย่างถูกต้อง ทำให้พระองค์เชื่อมโยงโบราณสถานที่พบเข้ากับศิลาจารึกและพยายามแสวงหาโบราณสถานเหล่านั้น (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2551, หน้า 82-83)

เช่น ทรงเชื่อว่าวัดมหาธาตุ สุโขทัยเป็นวัดเดียวกันกับที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 เนื่องจากตั้งอยู่กลางเมืองโดยเชื่อมโยงข้อความในจารึกที่ว่าพิหารมีพระพุทธรูปทองหมายถึงวิหารหลวงที่ประดิษฐานพระศรีศากยมุนีซึ่งถูกอัญเชิญไปประดิษฐานที่วัดสุทัศน์ฯ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2526, หน้า 55) วิธีการดังกล่าวเป็นการกำหนดอายุสมัยของงานศิลปะโดยใช้จารึกเป็นหลักและมีความบกพร่องด้านระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะที่ไม่ได้ใช้ตัวงานศิลปะเป็นหลักในการค้นคว้างานศึกษาของพระองค์แม้ว่าจะผิดหลักการศึกษาในยุคปัจจุบันแต่สะท้อนแนวคิดบางประการในความพยายามที่จะสร้างความรู้ที่เกี่ยวกับศิลปกรรมโบราณและความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์โดยแฝงจุดมุ่งหมายเพื่อให้อาณาจักรสยามเป็นที่ยอมรับในความเป็นชาติเก่าแก่ที่มีอารยธรรมสูงส่งทัดเทียมอารยประเทศ (ฉวีวรรณ มาเจริญ, 2517, หน้า 64-75)

ตัวอย่างอีกชิ้นหนึ่งที่สะท้อนแนวคิดดังกล่าวคือ *ตำนานพระพุทธเจดีย์* ของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ² ในพระนิพนธ์

ชิ้นนี้ทรงใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าของพระองค์ในหลายแนวทาง เช่น การใช้งานศิลปกรรมร่วมกับหลักฐานเอกสารประเภทตำนานและพงศาวดาร รวมทั้งใช้วิธีเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะ (ภาพที่ 1) ดังเห็นได้จากคำอธิบายเรื่อง *พุทธเจดีย์แบบสมัยเชียงแสน* ความว่า

ภาพที่ 1 ตำนานพระพุทธเจดีย์

“...พุทธเจดีย์แบบสมัยเชียงแสน มีมากอยู่ในอาณาจักรล้านนา...ลักษณะเป็นของสร้างหลายยุค ตามเรื่องพงศาวดาร ชั้นเดิมดูเหมือนชาวลานนาจะได้พระพุทธศาสนาหลายทางที่ตรงมาจากอินเดียทีเดียวก็มีเค้าเงื่อนปรากฏอยู่ เช่น พระปรังก์วัดเจดีย์เจ็ดยอด

ซึ่งอยู่ทางข้างพายัพไม่ห่างเมือง
เชียงใหม่สัก ก็จำลองแบบพระปราสาท
ในอินเดียที่ตำบลต้นพระศรีมหาโพธิ
เมืองพุทธคยามาสร้าง เป็นแต่ย่อส่วน
ให้เล็กลง พระปราสาทองค์นี้เป็นหลัก
ให้เห็นได้ว่า ที่ตรงเมืองเชียงใหม่ตั้ง
เคยเป็นเมืองมาแล้วแต่ดึกดำบรรพ์
เห็นจะตรงกับเมืองที่เรียกในตำนานว่า
“เมืองแม่ระมิง” แต่ร้างเสียเมื่อตั้งเมือง
หริภุญชัย...เป็นราชธานี...” (สมเด็จพระเจ้า
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ม.ป.ป.,
หน้า 160-161)

เห็นได้ว่าพระองค์ใช้วิธีการศึกษา
พระเจดีย์แบบเชียงแสนโดยอิงพงสาวดารและ
ตำนานร่วมกับการใช้วิธีเปรียบเทียบรูปแบบ
ทางศิลปะกรณีพระเจดีย์วัดเจ็ดยอดกับวิหาร
พุทธคยาในประเทศอินเดีย หลักการเปรียบเทียบ
รูปแบบศิลปะเพื่อใช้กำหนดอายุที่พระองค์
ริเริ่มนี้ยังคงเป็นวิธีการที่ใช้จนถึงปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาสภาพสังคมในช่วงเวลาที่
สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรง
นิพนธ์เรื่องนี้ พบว่า รัฐเพื่อนบ้านของสยาม
เริ่มตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก สยามเอง
ก็ถูกบีบให้ต้องเปิดเสรีทางการค้าโดยยอมเซ็น

สนธิสัญญาเบาริ่ง พ.ศ. 2398 ทำให้ชนชั้นนำ
เริ่มตระหนักถึงอำนาจของชาติตะวันตกอัน
นำไปสู่การปรับเปลี่ยนสำนักทางประวัติศาสตร์
แบบใหม่ที่มีพื้นฐานมาจากการเปลี่ยนแปลง
ความคิดเกี่ยวกับรัฐ กษัตริย์ และความคิดทาง
เวลาที่ผูกพันกับพระพุทธรูป เห็นได้จาก
การที่พระราชพงสาวดารซึ่งเขียนในสมัยนี้
เปลี่ยนจากเดิมที่ให้ความสำคัญกับกรุงศรี-
อยุธยาในฐานะศูนย์กลางจักรวาล หันมาให้
ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ไทยโดย
เชื่อมต่อกับอาณาจักรใกล้เคียงที่ดำรงอยู่ใน
สมัยก่อนหน้ากรุงศรีอยุธยาเข้ากับประวัติศาสตร์
ของราชอาณาจักรอยุธยาและรัตนโกสินทร์
(อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2538, หน้า 62-63)

รัชกาลที่ 5 ทรงตระหนักถึงความสำคัญ
ของประวัติศาสตร์ซึ่งเชื่อมโยงกับความเป็น
รัฐ - ชาติ พระราชดำริดังกล่าวปรากฏชัดเจน
ในพระราชดำรัสของพระองค์ในวาระการ
ก่อตั้งโบราณคดีสโมสร พระราชดำรัสเรื่อง
สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศสยาม
จ.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) ความว่า

“...ปะเทศทั้งหลายซึ่งได้ควบคุม
กันเปนชาติแลเปนปะเทศขึ้น ย่อมถือ
ว่าเรื่องราวของชาติตนแลปะเทศตน

เป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะพึงศึกษาแลฟัง
 สันสกนกัน...เป็นเครื่องชักนำให้เกิด
 ความรักชาติแลรักแผ่นดินของตัว...
 ตามเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในบัดนี้
 มีน้อยเกินกว่าความเป็นจริงที่ควรจะมี
 เป็นอันมาก แต่ความจริงเราารู้ว่า
 ประเทศสยามนี้ ได้มีความเจริญ
 บริบูรณ์ดี ในบางสมัย...ตกลมาในชั้นหลัง
 ไปยอมรับพระราชพงษาวดารกรุงเก่า
 ว่าเป็นเรื่องราวของแผ่นดินสยาม...
 ความหลงพระราชพงษาวดารนี้ ทำให้
 ทอดธุระเสียว่า เรื่องราวของชาติแล
 ประเทศเราอยู่เพียงสมเด็จพระรามาธิบดี
 ที่ 1 สร้างกรุงทวารวดีศรีอยุธยา...”
 (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว, 2511, หน้า 42-44)

รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าเรื่องราวของชาติ
 เป็นสิ่งสำคัญที่ควรศึกษาและสั่งสอน
 เป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดความรักชาติ เรื่องเล่า
 ของชาติหรือประวัติศาสตร์ที่เคยยึดถืออยู่แค่
 สมัยกรุงศรีอยุธยาจึงต้องขยายพรมแดน
 ออกไป ทั้งนี้ประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่
 ในเวลานี้อาจเป็นนามธรรมที่เข้าใจได้ยากแต่
 เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับศิลปะโบราณวัตถุที่เป็น

รูปธรรมซึ่งช่วยยืนยันความเก่าแก่และความมี
 อารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองได้ งานศึกษาค้นคว้า
 ทางประวัติศาสตร์ - โบราณคดีจำนวนมากจึง
 ถูกผลิตขึ้น รวมทั้งเที่ยวเมืองพระร่วงพระราช
 นิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 และตำนานพระพุทธ
 เจดีย์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา
 ดำรงราชานุภาพ

3. การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเพื่อ ข้อเท็จจริงทางวิชาการ

เมื่อวิธีการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าบรม
 พระยาตำรากรมราชานุภาพแพร่หลายออกไป
 แนวทางการศึกษาของพระองค์เป็นที่ยอมรับ
 และถูกพัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบ ประกอบกับ
 การจัดตั้งโรงเรียนและสถาบันอุดมศึกษา
 ที่เปิดสอนวิชาการระดับสูง ใน พ.ศ. 2496
 มหาวิทยาลัยศิลปากรเปิดเตรียมโบราณคดี
 เป็นแผนกหนึ่งในโรงเรียนศิลปศึกษา (เตรียม
 มหาวิทยาลัยศิลปากร) ต่อมาจึงยกฐานะเป็น
 คณะโบราณคดี วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์
 ศิลปะจึงถูกพัฒนาขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง

การพัฒนาวิธีการศึกษาที่เห็นได้ชัด
 เวลานี้คือ การใช้ตัวศิลปะเป็นหลักการค้นคว้า
 วิจัยโดยให้ความสำคัญกับรูปแบบ ที่มา และ
 วิวัฒนาการของงานศิลปะ เป็นการพัฒนา
 วิธีการศึกษาวิจัยให้เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น

โดยเฉพาะการใช้วิวัฒนาการของลวดลาย เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงทางวิชาการ เช่น งานวิจัย เรื่อง *เทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย* ของหม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2509) ซึ่งท่านได้รับการศึกษาจากโรงเรียนลูฟ ประเทศฝรั่งเศส ขณะนั้นมีฟิลลิปป์ แสตร์น (Philippe Stern) ผู้นำวิธีการศึกษารูปแบบและ วิวัฒนาการของศิลปะเขมรมาเปรียบเทียบกัน เพื่อใช้กำหนดอายุ เมื่อท่านสำเร็จการศึกษา จึงนำวิธีการดังกล่าวมาปรับใช้ในประเทศไทย แนวทางดังกล่าวนี้เป็นกระแสหลักที่ใช้ ในการค้นคว้าประวัติศาสตร์ศิลปะไทย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุลทรงอธิบายถึง วิธีการศึกษาไว้ดังนี้

“การกำหนดอายุโบราณวัตถุสถาน โดยการใช้วิวัฒนาการของลวดลายอาจใช้กันมานานแล้ว แต่ศาสตราจารย์ฟิลลิปป์ แสตร์น...เป็นผู้ปรับปรุงใช้ให้ถูกระเบียบและกฎเกณฑ์ยิ่งขึ้น วิธีการของท่านก็คือว่าพยายามหาวิวัฒนาการของลวดลายแบบตั้งแต่สมัยต้นจนถึงสมัยสุดท้ายของศิลปะแบบใดแบบหนึ่งมาเปรียบเทียบกันดู... ถ้าเป็นไปได้ใน

ทางเดียวกันก็หมายความว่าถูกต้อง ถ้าผิดพลาดก็หมายความว่าอย่างหนึ่ง อย่างใดผิดพลาดหรือผิดพลาดทั้งสองอย่าง ต้องตั้งต้นวิจัยกันใหม่ เมื่อได้วิวัฒนาการตรงกันแล้วก็นำไปเปรียบเทียบกับลวดลายอย่างอื่นอีกเท่าที่จะหาได้ว่าถูกต้องหรือไม่...เมื่อได้สายแห่งวิวัฒนาการถูกต้องทั้งหมดแล้วจึงนำไป “แขวน” ไว้กับศิลาจารึกที่มีศักราช ทั้งนี้เพื่อให้สามารถกำหนดอายุได้อย่างแน่นอน...” (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2526, หน้า 195)

ในงานวิจัยเรื่อง *เทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย* มีการนำวิธีการดังกล่าวมาใช้ศึกษาอย่างเป็นระบบด้วยการจำแนกเทวรูปออกเป็น ส่วน ๆ นำมาศึกษาวิเคราะห์ และเปรียบเทียบเพื่อกำหนดอายุ ลักษณะดังกล่าวแสดงถึงวิธีวิทยา (Methodology) ที่ต่างไปจากการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีในประเทศไทย ในช่วงเวลาก่อนหน้าที่มุ่งเน้นการสร้างภาพในอดีตโดยอิงกับตำนานและพงศาวดาร งานชิ้นนี้แสดงถึงพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งที่ต่างไปจากการอธิบายศิลปะในเชิงประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

การที่หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล พยายามพัฒนาระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะให้เป็นขั้นตอนและเป็นระบบแบบวิทยาศาสตร์สะท้อนถึงแนวคิดสำนักประวัติศาสตร์แบบปฏิฐานนิยม³ (Positivism) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มาจากโลกตะวันตกที่เน้นการตรวจสอบหลักฐานอย่างถูกวิธีและพยายามจำกัดอัตวิสัยของผู้ศึกษาออกไป โดยเฉพาะวิธีการจำแนกองค์ประกอบของศิลปวัตถุออกเป็น ส่วน ๆ เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของลวดลายและสอบทานสายวิวัฒนาการนั้น ๆ ให้ได้ความน่าเชื่อถือมากที่สุดโดยปราศจากอคติ ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับวิธีการศึกษาที่เรียก “วิภาษวิธี”⁴ (Dialectic) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นภววิสัยดังที่นิยามกันในสำนักประวัติศาสตร์กลุ่มดังกล่าว (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2525, หน้า 169-201)

งานศึกษาของนักวิชาการอีกท่านหนึ่งซึ่งใช้แนวทางเดียวกันนี้เพื่อขยายองค์ความรู้ตามหลักของตะวันตกมาก ได้แก่ งานของสันติ เล็กสุขุม ผลงานของท่านมีทั้งการยืนยันความรู้เดิมของนักวิชาการที่ผ่านมาและค่านความรู้เก่า ในงานวิจัยเรื่อง *เจดีย์สมัยสุโขทัย เจดีย์เจ็ดแถว* (ตีพิมพ์ พ.ศ. 2534) เป็นงานที่

โดดเด่นในการต่อขยายวิธีวิทยาจากหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล โดยให้ความสำคัญกับการเปรียบเทียบรูปแบบ ที่มาและวิวัฒนาการของงานศิลปกรรมเป็นหลัก รวมทั้งใช้หลักฐานด้านอื่น ๆ มาสนับสนุนให้ผลการศึกษามีน้ำหนักมากขึ้น เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเพื่อสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ตัวอย่างบทสรุปจากการศึกษากลุ่มเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมในงานวิจัยเรื่อง *เจดีย์สมัยสุโขทัย เจดีย์เจ็ดแถว* ความว่า

“ตรวจทรงที่เพ็ญ จากส่วนล่างค่อย ๆ สอบขึ้นผ่านส่วนกลางจนถึงปลายแหลมของยอดส่วนบน เป็นรูปทรงที่แสดงลักษณะเฉพาะของศิลปะสุโขทัย แม้ว่าองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนี้จะมีเค้าของศิลปะจากแหล่งอื่น แต่ก็ได้รับการปรับปรุงอย่างแนบเนียนให้มีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนศิลปะใด ๆ... การเกิดรูปแบบของเจดีย์ทรงนี้ไม่น่าจะเป็นผลจากวิวัฒนาการทางด้านศิลปะโดยตรง แต่ควรเกิดจากเจตนาออกแบบให้เกิดเป็นเจดีย์ทรงใหม่ ที่อาจแฝงแนวความคิดทางด้านการเมืองอยู่ด้วย

โดยมุ่งหมายให้เป็นสัญลักษณ์แห่ง
ราชธานี” (สันติ เล็กสุขุม, 2534, หน้า
197)

เมื่อศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์
ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 พบว่า
นับตั้งแต่มีการจัดระบบการศึกษาแบบใหม่
ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อผลิตกำลังคนรองรับ
การขยายระบบราชการและการขยายตัวทาง
เศรษฐกิจทำให้มีการจัดตั้ง โรงเรียนและ
สถาบันอุดมศึกษาด้านวิชาชีพของรัฐหลาย
แห่ง การศึกษาในสังคมไทยจึงเกิดการ
เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะแนวคิดในการจัด
การศึกษาโดยรับอิทธิพลทั้งด้านปรัชญา
แนวคิด เนื้อหา และวิธีการสอนจากตะวันตก
ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน
พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้ประกาศหลัก 6
ประการ โดยหนึ่งในนั้น คือ การให้การศึกษา
กับประชาชนอย่างเต็มที่ หลักการนี้ได้รับการ
สืบทอดมาจากรัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์
คณะรัฐประหาร มีการส่งเสริมการศึกษาไปยังภูมิภาค
และส่งเสริมการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่
เน้นการวิจัยขั้นสูงในสาขาต่างๆ ทั้งวิทยาศาสตร์
และเทคโนโลยีรวมทั้งมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์

แนวคิดจากโลกตะวันตกที่มีอิทธิพล
ต่อการจัดการศึกษาของไทยในเวลานั้น คือ
ความเชื่อมั่นต่อองค์ความรู้ที่พิสูจน์ได้หรือ
เป็นวิทยาศาสตร์อันก่อให้เกิดความคิดแบบ
ปฏิฐานนิยม (Positivism) ซึ่งให้ความสำคัญ
กับเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้ตามหลัก
วิทยาศาสตร์ แนวคิดดังกล่าวต่อมาได้
ก่อให้เกิดสำนักคิดที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ
สำนักประจักษ์นิยม (Empiricism) (ไชยรัตน์
เจริญสิน โอปาร, 2539, หน้า 7-44) ที่ให้
ความสำคัญกับโลกของวัตถุอย่างมาก โดยถือว่าเป็น
แหล่งที่มาของความรู้และประสบการณ์
ของมนุษย์ที่สำคัญเพียงแหล่งเดียว มนุษย์รับรู้
ทุกอย่างได้โดยผ่านวัตถุและสร้างเป็นความรู้
หรือประสบการณ์ขึ้นมา ข้อพิสูจน์หรือ
การหักล้างกันทางความรู้ คือ ข้อมูลเชิงประจักษ์
(Empiricism Reference) ที่สามารถสังเกต
หรือสัมผัสได้เป็นสำคัญ ผู้ศึกษาเป็นเพียง
ผู้สังเกตการณ์และบันทึกสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ห่าง ๆ
การแยกตัวผู้ศึกษาออกมาทำให้สำนัก
ประจักษ์นิยมกล่าวอ้างได้ว่าสามารถศึกษา
สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์หรือ
เป็นภววิสัย (Objectivity) วิธีการหาความรู้ที่
สำคัญของสำนักประจักษ์นิยมเน้นการสร้าง

กฏสากลเพื่ออธิบายปรากฏการณ์แบบเดียวกันได้ในทุกสภาวะการณ์โดยละเอียดบริบทแวดล้อมที่ต่างออกไป

เมื่อเปรียบเทียบวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในช่วงทศวรรษที่ 2480 เป็นต้นมา พบว่า ได้รับอิทธิพลความคิดนี้อย่างมากโดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับตัวงานศิลปะ การแยกงานศิลปะออกเป็น ส่วน ๆ วิเคราะห์เปรียบเทียบองค์ประกอบ ส่วนย่อย รวมทั้งพิสูจน์ซ้ำ ๆ เพื่อสร้างเป็น ทฤษฎีที่เป็นสากลและเป็นที่ยอมรับ ดังนั้นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในช่วงเวลานี้ จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ

4. การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะแนววิพากษ์

หลังจากหม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล ได้ประยุกต์ใช้วิธีการแบบตะวันตกในการวิเคราะห์รูปแบบงานศิลปกรรมและกำหนดอายุ รวมทั้งจัดลำดับยุคสมัยและชื่อเรียกของงานศิลปะในประเทศไทยจนเกิดเป็นชุดความรู้หลัก เมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 2520 เริ่มมีแนวทางการค้นคว้าที่ท้าทายชุดความรู้เดิมเกิดขึ้น ได้แก่ ผลงานของ พิริยะ ไกรฤกษ์⁶ ซึ่งใช้

วิธีการตรวจสอบความรู้เดิมและเสนอแนวทางใหม่ในการกำหนดอายุสมัยของงานศิลปะ

ตัวอย่างของงานระยะแรกที่วิพากษ์งานกระแสหลัก ได้แก่ การวิพากษ์เรื่องการแบ่งยุคสมัยทางศิลปะซึ่งเดิมใช้วิธีการจำแนกกลุ่มศิลปกรรมตามชื่อรัฐหรืออาณาจักร แต่งานของพิริยะ ไกรฤกษ์ ใช้การแบ่งประเภทของงานศิลปะตามกรอบเชื้อชาติ ได้แก่ ศิลปะแบบมอญ ศิลปะแบบเขมร ศิลปะแบบไทย และศิลปะแบบกลุ่มชนภาคใต้ โดยพิริยะ ไกรฤกษ์ให้ความเห็นว่า

“...หลักของวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะนั้น ขึ้นอยู่กับการสืบต่อและการเปลี่ยนแปลงและการให้อิทธิพลซึ่งกันและกันของแบบอย่างศิลป ซึ่งเกิดขึ้นด้วยตัวเองไม่ขึ้นอยู่กับการขึ้นลงของอาณาจักร... การจำแนกจัดแบ่งด้วยวิธีใดที่จะถูกต้องได้นั้น จะต้องเป็นการจำแนกบนพื้นฐานของศิลปเอง...

...แบบของศิลปในกลุ่มชนที่ชนบทรรมนิยม ศาสนา และประเพณีตลอดจนประสบการณ์ในชีวิตที่คล้ายคลึงกันนั้น มักจะมีรูปแบบและชีวิตจิตใจที่เหมือนกัน เพราะเป็นแบบ

ศิลปะที่ได้รวมเอาความรู้สึกนึกคิดของ
มวลชนที่อยู่ในสังคมหนึ่ง ในระยะเวลา
หนึ่ง และในสถานที่แห่งหนึ่ง...”
(พิริยะ ไกรฤกษ์, 2520, หน้า 12-13)

งานลำดับต่อมาคือ การนำเสนอแนวคิด
ในการปรับเปลี่ยนอายุเวลาของศิลปะอยุธยา
เรื่อง การปรับเปลี่ยนอายุเวลาของงานสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา (ตีพิมพ์ในวารสารสยามอารยะ
พ.ศ. 2536) และมีงานที่คัดค้านกระแสหลัก
ในทำนองเดียวกันออกมาอย่างต่อเนื่อง เช่น
ย้อนเวลา ผ่าอดีตการปรับเปลี่ยนอายุเวลา
ของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ศิลปะสุโขทัย
และอยุธยา ภาพลักษณ์ที่ต้องเปลี่ยนแปลง
โดยงานส่วนใหญ่ของท่านนำเสนอผล
การศึกษาด้วยการใช้หลักฐานและวิธีการ
แบบใหม่ คือ ใช้เอกสารของชาวต่างชาติ
ภาพวาด แผนที่ ฯลฯ ผสมกับเอกสารอื่นๆ เช่น
คำให้การชาวกรุงเก่าฯ ผลที่ได้มีความแตกต่าง
จากแนวทางของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรง-
ราชานุภาพและนักประวัติศาสตร์ท่านอื่น ๆ
ในกระแสหลักที่ได้รับอิทธิพลทางความคิด
ที่สืบเนื่องจากสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรง-
ราชานุภาพอย่างมาก

หลายครั้งทำงานของท่านพยายาม
นำเสนอกรอบความคิดหรือเค้าโครงใหม่ ๆ
ในลักษณะของการปฏิวัติอย่างถอนราก
(Revolution) อยู่เสมอ บางครั้งการนำเสนอก็
เป็นการวิพากษ์ผลงานของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพและนักประวัติศาสตร์ศิลปะ
กระแสหลักคนอื่น ๆ เช่น หนังสือรวมบทความ
เรื่อง ศิลปะสุโขทัยและอยุธยา ภาพลักษณ์ที่
ต้องเปลี่ยนแปลง ในงานเขียนชุดนี้พิริยะ
ไกรฤกษ์นำเสนอวิธีวิทยาและหลักฐานใหม่ ๆ
ในการศึกษารวมทั้งวิพากษ์วิธีการศึกษา
ประวัติศาสตร์ศิลปะและองค์ความรู้ที่
ได้รับการยอมรับเป็นกระแสหลักไว้ ความว่า

“...การใช้งานศิลปะ อันได้แก่
ภาพวาดของชาวต่างประเทศซึ่งเป็น
หลักฐานชั้นต้นมาเป็นข้อมูลใน
การวิเคราะห์จึงมีความถูกต้องมากกว่า
การศึกษาที่ได้กระทำกันมาในอดีตซึ่งมี
ความบกพร่องที่ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้
เอกสารทางประวัติศาสตร์ของไทยมา
กำหนดอายุเวลาให้แก่ศิลปโบราณวัตถุ
สถานเพราะนอกจากมิได้วิเคราะห์
ตัวศิลปะเองแล้วยังใช้เอกสารซึ่ง
เป็นเอกสารชั้นรอง...ของข้อมูลทาง

ประวัติศาสตร์ เช่น พระราชพงศาวดาร และพระนิพนธ์ต่าง ๆ ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชราชานุภาพที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สุโขทัยและอยุธยาเป็นหลักฐานในการวิเคราะห์โดยปราศจากการตรวจสอบความถูกต้องและการประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลอย่างรอบด้าน เพราะฉะนั้นงานวิเคราะห์ที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยอย่างถูกต้องและใช้หลักฐานชั้นต้นเป็นข้อมูลหลัก มีการตรวจสอบและประเมินความถูกต้องของข้อมูลแล้วจึงมีความน่าเชื่อถือกว่างานที่มีความบกพร่องทางด้านระเบียบวิธีวิจัยและใช้หลักฐานชั้นรองเป็นข้อมูล

อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ที่เกิดจากความบกพร่องของระเบียบวิธีวิจัยและการใช้หลักฐานชั้นรองนั้นกลับเป็นที่ยอมรับและได้มีการค้นคว้าเพิ่มเติมบนสมมติฐานเดิมมาเป็นเวลาเกือบสองศตวรรษโดยมิได้มีผู้ใดทักท้วงถึงความถูกต้อง การละเลยเช่นนี้ได้ทำให้ข้อสมมติฐานกลายเป็นข้อเท็จจริง และกลายเป็นประวัติศาสตร์ของชาติไทย

ไปโดยปริยาย...” (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2545, หน้า 9-10)

กล่าวได้ว่า วิถีวิทยาที่พิริยะ ไกรฤกษ์ใช้ในการศึกษาเป็นการปฏิบัติอย่างถอนราก ซึ่งสอดคล้องกับกระแสของแนวความคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) จากตะวันตกที่แพร่เข้ามาในประเทศไทยราว 40 ปีก่อน และมีอิทธิพลต่อความคิดและความรู้ในวงวิชาการของไทยอย่างมาก

อิทธิพลของแนวความคิดหลังสมัยใหม่เริ่มปรากฏในประวัติศาสตร์โลกตะวันตกราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นแนวคิดที่นำเสนอการทำทลายรากฐานของวิถีคิดและวิถีรับรู้สังคมมนุษย์ที่ทรงอิทธิพลในโลกตะวันตกใน 2-3 ศตวรรษที่ผ่านมา นับจากกระแส Enlightenment หรือยุครู้แจ้งในคริสต์ศตวรรษที่ 18 สิ่งสำคัญที่สุดของแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ในเชิงปรัชญาที่ว่าด้วยความรู้ คือ การตั้งข้อสงสัยต่อศาสตร์ทั้งหลายในฐานะความรู้ของมนุษย์ที่พยายามสถาปนาระเบียบที่แน่นอนให้แก่สรรพสิ่งทั้งหลายด้วยการจัดสรรแบ่งประเภท และสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่นำไปสู่การค้นพบและประดิษฐ์กรรมมากมายพร้อม ๆ กับการจัดระเบียบทางสังคม รวมทั้ง

ความเชื่อที่ว่าวิทยาศาสตร์และเหตุผลนิยมจะนำไปสู่ความรู้ที่เป็นสัจจะจริงแท้แน่นอนเพียงหนึ่งเดียว แต่พวกแนวคิดหลังสมัยใหม่เชื่อว่าการรับรู้แบบนั้นไม่ควรใช้อำนาจหรือเป็นรากฐานในการตัดสินความถูกผิดแต่ผู้เดียวอีกต่อไปและไม่ควรมีอำนาจเบียดขับหรือทำลายความรู้ประเภทอื่น (ธงชัย วินิจจะกูล, 2544, หน้า 356-357) แนวคิดเช่นนี้ เป็นการตั้งข้อสงสัยต่อวิทยาศาสตร์ที่ถูกลำดับให้อยู่ในจุดสูงสุดของความรู้ทั้งปวงนับตั้งแต่ยุคเรอเนซองส์แนวคิดหลังสมัยใหม่เชื่อว่าวิทยาศาสตร์และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ไม่ใช่ความรู้แบบเดียวแต่ยังมีความรู้แบบอื่น ๆ อีก ดังนั้น การศึกษาของศาสตร์แขนงต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนวิธีการค้นคว้าแบบวิทยาศาสตร์จึงได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน

กีธ เจนกินส์ (Keith Jenkins) นักประวัติศาสตร์กลุ่มแนวคิดหลังสมัยใหม่ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการผลิตงานประวัติศาสตร์ว่าประวัติศาสตร์ที่เราเรียนในชั้นเรียนบางครั้งถูกเขียนขึ้นเพื่อสร้างสิ่งที่เหมาะสมให้เราเรียนรู้ เนื่องจากความจริงทางประวัติศาสตร์บางอย่างถูกผู้มีอำนาจในสังคมเจตนาที่จะซ่อนมันไว้ด้วยเหตุผลบางอย่าง เช่น เพื่อสร้าง

ความเป็นชาติ เพื่อหลบเลี่ยงประเด็นความขัดแย้งในสังคม บางครั้งผู้มีอำนาจต้องการเห็นตัวตนของตนเองปรากฏในประวัติศาสตร์และเลือกสิ่งที่ตนสนใจรวมทั้งตัดบางประเด็นที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อตนเองออกไป ดังนั้นคำถามที่ตามมาคือ ทุกวันนี้ประวัติศาสตร์ถูกเขียนขึ้นเพื่อใคร (Keith Jenkins, 1992, pp. 17-19) ชุดความรู้ทางประวัติศาสตร์หรือในที่นี้คือประวัติศาสตร์ศิลปะที่ถูกสร้างให้เป็นกระแสหลักหรือวาทกรรม (discourse) จึงเป็นเพียงชุดหรือแบบแผนของภาษาและถ้อยคำอันก่อให้เกิดความหมายทำให้เราเชื่อว่าเป็นความจริงในอดีตและชุดความรู้นี้มีอิทธิพลต่อความคิดของเราทุกเมื่อเชื่อวัน

แนวคิดแบบหลังสมัยใหม่จึงมีผลกระทบกับการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะอย่างเต็มที่ เพราะนักประวัติศาสตร์ศิลปะก็ใช้วิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ในการสืบหาความรู้จนสามารถสร้างทฤษฎีให้เป็นที่ยอมรับเมื่อแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่เผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยทำให้เกิดการตั้งข้อสงสัยถึงองค์ความรู้เดิมที่เคยเชื่อถือกันมาจนถึงความพยายามเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการสร้างความรู้ใหม่ให้กับศาสตร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะ

ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ผลงานของพิริยะ ไกรฤกษ์ จึงเป็นตัวแทนของงานศึกษาที่ได้รับอิทธิพลแนวคิดหลังสมัยใหม่ในความพยายาม “รื้อ” ความรู้เก่าและเปิดประเด็นใหม่ ๆ นำมาซึ่งการตรวจสอบความรู้เดิมและสร้างความรู้ใหม่ให้เกิดกับแวดวงวิชาการ วิธีและแนวทางการศึกษาของท่านจึงสะท้อนบริบททางประวัติศาสตร์สังคมที่รับอิทธิพลแนวความคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) จากตะวันตกอีกระลอกหนึ่ง

สรุป สภาพสังคมที่สะท้อนในวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย วิธีการศึกษาช่วงแรกยังไม่ใช่วิทยาศาสตร์ที่มีความหมายในปัจจุบัน เป็นเพียงการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับศิลปะและงานช่างโดยไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบ เป็นการบันทึกรายละเอียดของศิลปกรรมที่อุทิศให้กับพระพุทธศาสนาและสรรเสริญผู้สร้าง เมื่อมีการติดต่อกับโลกตะวันตกมากขึ้น วิธีการศึกษาจึงใช้ตำนานและพงศาวดารเชื่อมโยงกับงานศิลปะโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้งานศิลปกรรมแสดงถึงความวิจิตรและความเป็นมาที่ยาวนานของ

ประเทศซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดรัฐ - ชาตินิยม ต่อมาวิธีการศึกษาได้พัฒนาตามแบบตะวันตกที่รับอิทธิพลของวิทยาศาสตร์เกิดการศึกษารูปแบบศิลปกรรมโดยเปรียบเทียบวิวัฒนาการทางศิลปะเพื่อใช้กำหนดอายุ ส่งผลให้วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะก้าวหน้าขึ้นมาก เมื่อแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่เริ่มแพร่เข้ามาในประเทศไทย วิธีการศึกษาจึงเริ่มมีการตรวจสอบความรู้เดิมในลักษณะของการวิพากษ์และหาคำอธิบายใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะ

เชิงอรรถ

² ดีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2469 ในชื่อตำนานพุทธเจดีย์สยาม

³ สำนักประวัติศาสตร์แบบปฏิฐานนิยม (Positivism) เจริญขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีความเชื่อทางวิทยาศาสตร์และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ พยายามวางระบบทฤษฎีการสร้างความรู้ให้เป็นแบบวิทยาศาสตร์มากที่สุด ประชญา ประวัติศาสตร์ และสังคมวิทยาล้วนรับอิทธิพลจากวิธีการของวิทยาศาสตร์เช่นกัน

⁴ วิชาวิธี (Dialectic) คือ วิธีการถกเถียงกันจนได้ข้อสรุปที่ยอมรับได้หรือเชื่อว่าถูกต้องมากที่สุด

⁵ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม จบการศึกษาระดับปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ ประเทศฝรั่งเศส ปัจจุบัน (พ.ศ. 2558) เป็นอาจารย์พิเศษภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

⁶ รองศาสตราจารย์ ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์ จบการศึกษาระดับปริญญาเอกทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา ปัจจุบัน (พ.ศ. 2558) เป็นประธานมูลนิธิ พิริยะ ไกรฤกษ์

บรรณานุกรม

- กรณรงค์ เจริญระวี. (2545). *อำนาจขององค์ความรู้ในงานวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ศิลปะ และ โบราณคดีเขมรในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กรมศิลปากร. (2547). *ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2511). *สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศไทย*. *ศิลปากร*, 12(2), 43–46.
- ฉวีวรรณ มาเจริญ. (2517). *การส่งเสริมความรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และ โบราณคดี ในรัชกาลที่ 4–7*. *ศิลปากร*, 18(3), 60–74.
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร. (2539). *เปรียบเทียบวิธีหาความรู้ของสำนักประจักษ์นิยมแนววิเคราะห์ ภาษาและแนวปรากฏการณ์วิทยา*. *วารสารธรรมศาสตร์*, 22(1), 7–44.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (ม.ป.ป.). *ตำนานพระพุทธเจดีย์*. กรุงเทพฯ: เจริญธรรม.
- ธงชัย วินิจจะกูล. (2544). *การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ Postmodern*. ใน *ลี้ม โศตรแห่งกึ่งเผา แผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2525). *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก*. กรุงเทพฯ: โครงการตำรามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์.
- พระรัตนปัญญาเถระ. (2550). *ชินกาลมาลีปกรณ์* (แสง มนวิฑูร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ไร่ไทย เพลส.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2520). *ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแบบศิลปะในประเทศไทย คัดเลือกจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสาขาส่วนภูมิภาค*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2526). *วิธีวิจัยประวัติศาสตร์ศิลปะไทย*. ใน *การวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และ ศิลปะ: ทักษะของ นักวิชาการไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2545). *ศิลปะสุโขทัยและอยุธยา ภาพลักษณ์ที่ต้องเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2526). *เที่ยวเมืองพระร่วง พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกตรี พระยาบำเรอศักดิ์*. กรุงเทพฯ: พระจันทร์.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2551). *ประวัติ แนวความคิด และวิธีค้นคว้าวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2534). *เจดีย์สมัยสุโขทัย วัดเจดีย์เจ็ดแถว*. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์,
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2509). *เทวรูปสัมฤทธิ์สมัยสุโขทัย*. พระนคร: ศิวพร.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2526). *การกำหนดอายุโบราณวัตถุสถาน โดยการใช้วิวัฒนาการ* ลวดลาย. ใน *การวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และศิลปะ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2538). *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4- พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- อาคม พัตยยะและนิธิ เอียวศรีวงศ์. (2545). *รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น ศรีรามเทพนคร*. กรุงเทพฯ: มติชน.